

ВПЛИВ АМАТОРСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЛЬКА БОРЩАКА НА ПРАЦІ НАПОЛЕОНОЗНАВЦІВ

Одним із найбільш відомих популяризаторів історії українсько-французьких відносин був випускник юридичного факультету Новоросійського університету, український громадсько-політичний діяч, історик-аматор, поборник державницької концепції Ілько Борщак (справжнє прізвище та ім'я – Баршак Ілля Львович, 1892 – 1959 рр.)¹. Важливе місце в колі його інтересів займала тема “Україна в політиці великих держав”, зокрема Франції. У її межах він один з перших почав досліджувати проблему “Наполеон і Україна”. Зокрема, у 1912 р., ще будучи студентом І. Борщак під псевдонімом “Сергій Подолянин” опублікував статтю, в якій, фальсифікуючи джерела, зробив безпідставну заяву, що під час кампанії 1812 р. Наполеон виявив інтерес до України². Так автор доводив, що в імператора французів під час відступу з Москви існував план відходу на українську територію, де він нібито сподівався на підтримку місцевого населення³.

У 1922 р. І. Борщак зумів зацікавити своїми архівними знахідками відомого фахівця з питань зовнішньої політики Наполеона І професора Е. Дрію (1864 – 1947). Останній не тільки допоміг І. Борщаку опублікувати розширений варіант цієї статті в паризькому “Часописі наполеонівських досліджень”, який він редагував, але й написав коротку передмову до неї⁴. У 1937 р. І. Борщак видав у Львові монографічне дослідження “Наполеон і Україна”⁵, що стало підсумком його наукових пошуків, у якому, як і в попередніх працях, вдався до різного роду фальсифікацій архівних джерел.

В основу своєї гіпотези І. Борщак, головним чином, поклав знайдені ним в архіві Міністерства закордонних справ Франції невідомі дослідникам матеріали, що свідчили про зацікавленість уряду Наполеона південно-західними окраїнами Російської імперії. Так, він виявив меморандум, у якому імператорові французів пропонувалося утворити “незалежну” державу, що мала складатися з Полтавського та Чернігівського князівств по течії Дніпра. Козаки разом із кримськими татарами увійшли б до нової держави – “Наполеоніди”. Вона складалася б із Дніпровської частини Катеринославщини, Таврії, всієї долини Донця до Дону, який разом з Азовським та Чорним морем буде кордоном цієї держави на півдні. Ця нова держава, “маючи на чолі єдиного вождя й конституцію, яка відповідає звичаям народів, що тут проживають, з можливою перспективою політичної незалежності буде міцним бар'єром проти амбітних планів Росії та її претензій на Чорне море”⁶. Отже, “відкинута від берегів Балтійського та Чорного морів, відділена від великої Французької імперії могутньою низкою держав, що завжди озброєні і готові відбити її напад – Росія змушена буде назавжди відмовитися від своїх намірів завоювання та різного роду зазіхань”⁷.

За твердженням сучасного українського історика В. В. Ададурова, віднайдення цього меморандуму і публікація його стислого змісту щодо українських земель належить до найважливіших заслуг І. Борщака⁸. Вище згаданий документ, хоч і не був підписаний і прізвище автора невідоме, був укладений, як вказує І. Борщак, без жодного серйозного доказу графом Олександром-Морісом Блан д'Отривом⁹. Для

солідності І. Борщак приписав йому посаду “політичного директора” Міністерства закордонних справ наполеонівської Франції¹⁰.

Проте завдяки науковим розвідкам керівника приватного Центру наполеонівських досліджень Ф. Бокура (1921 – 2005), а також львівського дослідника В. В. Ададурова зрештою вдалося встановити й справжнього автора цього меморандуму¹¹. Обидва науковці в різний час працювали в Архіві історичної служби сухопутних військ Франції (м. Париж), де і знайшли оригінал цього документа, що стало, на наш погляд, значною подією в сучасному наполеонознавстві. Автором меморандуму був не д’Отрив, якому з політичних мотивів І. Борщак приписав це авторство¹², а один із відомих діячів польського патріотичного руху початку ХІХ ст., що встиг послужити як у польській, так і в французькій арміях – дивізійний генерал М. Сокольніцький, кавалер ордену Почесного легіону, командор польського ордену “За військові заслуги”¹³.

Відзначимо, що В. В. Ададуров під час праці у французьких архівах уперше звернув увагу на невідповідність реальних подій міфам, створеним І. Борщакіом стосовно планів Наполеона щодо південно-західних окраїн Росії. Так, в процесі роботи В. В. Ададуров поділив фальсифікації архівних документів І. Борщака на три типи. До першого типу він відніс неточне відтворення (за браком філологічної або історичної освіти) чи зумисне спотворення тексту документальних джерел під час перекладу. До другого – вставки у ті чи ті документи домислених І. Борщакіом уривків. Третій тип (і найбільш вражаючий) – І. Борщак “вигадував” документи, яких ніколи не існувало¹⁴.

Одним із прикладів фальсифікації другого типу може бути переказування І. Борщакіом змісту меморандуму колишнього наполеонівського військового аташе у Санкт-Петербурзі Бургуена “Про торгівлю Росії на Чорному та Азовських морях”, що був датований 1804 р. Так, згідно з переказом І. Борщака, “Українці відрізняються тим, що дуже прив’язані до своєї незалежності. Тому вони поступово шукали союзу з росіянами, шведами, турками та татарами”. Бургуен оповідає про знищення Січі, “що dokonало назавжди українську свободу і залишило невдоволення в цілому народі”¹⁵. Проте оригінальний текст цього документа Національного архіву (м. Париж) виглядає зовсім інакше. Зокрема, на початку довідки Бургуен оповідає, що у ХV ст. “Київщину було зайнято українськими козаками, а гирло Дніпра – запорозькими козаками, які були більше наближеними до Чорного моря, ніж перші ... Їхня прив’язаність до незалежності, – писав Бургуен, – вела їх послідовно до укладення та розриву з Росією, шведами і татарами, до повернення під протекторат Росії, в якому вони віднаходять найулюбленіші похвали для своєї сміливості [з боку царських властей], котрі особливо не полишають вшанувати відвагу запорозьких козаків, але, між тим, вважають обов’язковим скасувати їхні привілеї; вони [козаки] домагалися їхнього повернення, тому в 1775 р. козаків було оточено, знищено або розпорошено”¹⁶. На цьому, зазначив В. В. Ададуров, в документі історичні відомості про козаків закінчуються. Але, щоб акцентувати важливість України для політики Наполеона, І. Борщак “додав” до розповіді Бургуена конкретні політичні “рекомендації”¹⁷. Цим невдоволенням, на думку І. Борщака, треба покористуватися і вислати на Україну агентів під виглядом купців, які “таємно та вміло під’юджували б населення, нагадуючи йому про славетне минуле й мізерну сучасність. У свій час, коли політична кон’юнктура приведе до відвертої війни між Францією та Росією, повстання на Україні буде одним із чинників перемоги”¹⁸.

Прикладом вигадкування І. Борщакіом неіснуючих документів є історія з так званими “прокламаціями”, буцімто врученими французьким послом в Константинополі, генералом О. Ф. Б. Себастьяні, запорожцям Задунайської Січі для поширення їх

в Україні. Зокрема, І. Борщак писав про зустріч французького посла і запорожців, що нібито відбулася у вересні 1805 р. під час поїздки французького дипломата до кінця свого призначення через Галац, Браїлів, Констанцу. Під час цієї зустрічі, за словами І. Борщака, О.Ф. Себастьяні начебто пообіцяв козакам після розгрому Росії повернути стародавні вольності, що віднині захищатимуться Наполеоном. Щобільше, він дав козакам і славнозвісні прокламації, які начебто мали зберігатись в архівах України, Румунії чи Туреччини¹⁹.

Однак, як стверджує В. В. Ададуров, номери справ в Архіві Міністерства закордонних справ Франції, на які послався І. Борщак, стосуються тільки кінця ХІХ ст., а в документах, пов'язаних з 1805 р., не тільки немає жодної згадки про зустріч генерала з запорожцями, але й нічого подібного з натяків на можливість залучення українців до боротьби з Росією. Навпаки, у звітах та листуванні О. Ф. Себастьяні стосовно його перебування в Туреччині зустрічаємо побоювання, що Росія може підбурити православне населення правобережжя Дунаю до повстання проти Османської Порти²⁰.

Таким чином, в оману вводилися науковці та цитували працю І. Борщака, не маючи сумнівів у достовірності використаного ним матеріалу. Утім, І. Борщаку вдалося створити собі авторитет серед наукового середовища, його твердження, не піддаючи їх будь якому сумніву часто цитували радянські, зарубіжні, еміграційні та продовжують використовувати деякі сучасні українські дослідники.

Один із перших узяв аргументи І. Борщака для піднесення національної самосвідомості відомий українській громадсько-політичний і державний діяч, літературознавець С. О. Єфремов (1876 – 1939). Так, він у 1913 р. писав, що з походу на Росію у 1812 р. Наполеон виніс деяке зацікавлення Україною. Зокрема, хотів докладніше дізнатися про неї та її народ²¹. Утім, як свідчать джерела, з боку володаря Франції такого зацікавлення не було.

У силу різних причин твердженням І. Борщака довірилися і радянські дослідники. Одним із перших в радянській історіографії до роботи І. Борщака звернувся відомий український історик та правознавець, академік ВУАН М. Є. Слабченко (1882 – 1952). У цей час в УРСР проводилася українізація. Щоб підняти національну свідомість серед українців, дослідники часто “додатково” героїзували власну історію, створюючи таким чином різні міфи. Не уникнув цього і М. Слабченко. Так, не посилаючись на жодні джерела, він слідом зі І. Борщаком писав, що Наполеон у 1812 р. виявляв недвозначні симпатії до України й цікавився її минулим, особливо козацькою верствою, для цього наказав Ш.-Л. Лезюру написати “Історію козаків”²². Майже те ж саме з додатковою інформацією стверджував й лідер українських істориків-марксистів, академік ВУАН М. І. Яворовський (1885 – 1937). Незважаючи на те, що він прагнув переосмислити вітчизняну історію на марксистській основі, історик все ж таки сприяв українізації. Тому не випадково висловлював думку, що Наполеон цікавився українською опозицією російському самодержавству²³.

Слід відзначити, що після поразки в російській кампанії 1812 р., у якій помітну роль зіграли козацькі війська Наполеон, готуючись до наступної військової кампанії, між іншим, прагнув краще вивчити тактику козацьких загонів, до яких він сам, 25 жовтня 1812 р. ледве не потрапив в полон. Тому вирішив ознайомитися з їхньою історією та особливостями військової тактики. Отже, у січні 1813 р. за дорученням імператора французів відомий публіцист і талановитий аналітик Ш.-Л. Лезюр (1770 – 1849²⁴) розпочав роботу над дослідженням про козаків²⁵. Ця праця була завершена у 1814 р., уже після того як Наполеон зрікся престолу.

Однак І. Борщак, який перший із дослідників узявся за аналіз цього твору на-вмисно перекрутив рік його написання. До недавня цей факт не ставився під сумнів істориками. І лише завдяки розвідкам В. В. Ададунова вдалося виправити цю поширену в літературі фальсифікацію. На його думку, відзначаючи рік написання “Історії козаків” 1812 р., І. Борщак фактично надав науковій проблемі “Наполеон і Україна” політичного забарвлення і таким чином обґрунтовував, що Наполеон, розпочинаючи 1812 р. війну проти Росії, вже мав більш-менш чіткий намір відновлення держави українських козаків²⁶.

Що стосується зацікавлення імператором французів українською опозицією, то слід відзначити, що жодне джерело цього факту не підтверджує. Тим більше, у 1812 р. її просто не існувало. Були, звичайно, поодинокі випадки, коли, наприклад, селянин Я. Мочуговський²⁷ (а не дворянин та дрібний дідич, як стверджували Д. І. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко, представники радянської історіографії, І. Борщак та деякі сучасні українські дослідники²⁸) схвалював наступ Наполеона на Росію; відставний солдат Ф. Гуцан заявив, що слід воювати не проти французів, а проти москалів; колезький асесор В. Лукашевич проголосив тост за здоров'я Наполеона. Утім, як свідчать джерела, це все сталося 1807 р.²⁹

Водночас не можна погодитися з М. Яворським, який услід за М. Слабеченком стверджував, що волинський поміщик Чайковський, який збирав ополчення на допомогу Наполеонові, належав до українського панства³⁰. Це твердження надовго укорінилося в українській історіографії. Насправді, як свідчать джерела, це був М. Гленбоцький (дідусь М. Чайковського, знаменитого Садик-паші), польський шляхтич похилого віку. Він, як і інша частина польської шляхти, на відміну від української, справді симпатизував Наполеонові, що навіть після розгрому імператора французів у Росії збирався прийти йому на допомогу, але в силу різних причин йому це не вдалося³¹.

Таким чином, ніякого антиросійського національного руху на українських землях, що входили до складу Російської імперії на початку XIX ст., не існувало. Можна погодитися із твердженням канадського історика О. Субтельного, що “антицарські настрої були явищем винятковим, величезна більшість українців вірно й завзято боронили імперію”³². Що стосується польських поміщиків, які домінували на Правобережжі, то хоча про французькі настрої були очевидні, утім як напередодні, так і під час війни 1812 р. вони зайняли вичікувальну позицію, а ті з шляхти, хто дійсно викликав побоювання, були нейтралізовані російською владою³³.

На нашу думку, набагато сильнішими були соціальні протиріччя. Доказом цього можна вважати аналітичну записку, написану співробітником Особливої канцелярії військового міністра, уродженцем України, підполковником П. А. Чуйкевичем, що була адресована керівникові військового відомства генералові М. Барклаю-де-Толлі. Так, характеризуючи становище напередодні війни 1812 р. в українських землях Російської імперії, він навіть не натякав на існування політичної опозиції чи загрози сепаратизму. Зокрема, П. Чуйкевич стверджував, що “цей край, в якому ненависть народу до дворянства очевидна, може бути збурений”³⁴.

Використав “виявлені” ним факти, не посилаючись на нього, і відомий наполеонознавець, академік Є. В. Тарле (1874 – 1955). Так, він стверджував, що під час перебування в Московському Кремлі у Наполеона промайнула думка про повстання в Україні та серед казанських татар. Утім, далі зазначено, що ці плани були їм відхилені³⁵. Відзначимо, що Є. В. Тарле, напевно, знав про публікацію І. Борщака в авторитетному виданні, редактором якого був Є. Дрію, але посилатися на українського буржуазного

націоналіста-емігранта вважав небезпечним. Тому він розглянув у своїй книзі “Наполеон” інтерпретацію, яку використав Є. Дрію. Слід відзначити: щодо існування у Наполеона намірів про підняття повстання в південно-західних окраїнах Росії, то, крім праці І. Борщака, жодне джерело цього факту не підтверджує³⁶.

Після того, як Е. В. Тарле вказав на те, що імператор французів розглядав можливість наступу не лише на Москву, але й на Санкт-Петербург та Київ³⁷, українські радянські дослідники почали заявляти, що особливе місце в планах Наполеона разом з іншими територіями Російської імперії посіли і південно-західні окраїни, тобто територія сучасної України³⁸. Зокрема, ці плани вони розглядали як один із важливих доказів агресивних намірів Наполеона стосовно Росії³⁹. Так, представники радянської історіографії вважали, що Наполеон прагнув завоювати та розчленувати Росію⁴⁰. Тому, на їх погляд, південно-західні губернії Російської імперії також були безпосереднім об’єктом загарбницьких планів Наполеона, а І. Борщак “підкидував” їм матеріали, яких так не вистачало.

Піддавши критиці І. Борщака як “буржуазного націоналіста”⁴¹, радянські історики тим більше не мали сумніву в достовірності його тверджень, оскільки він працював у французьких архівах. Тому вони спиралися на його дослідження “Наполеон і Україна”, яке до кінця 80-х років ХХ ст. зберігалось у спецфондах і було недоступним для масового читача. Утім, аргументи І. Борщака вписувалися в їхню концепцію про існування у Наполеона особливих планів щодо південно-західних окраїн Росії.

Першим почав пропагувати роботу І. Борщака “Наполеон і Україна” відомий історик-славист, член-кореспондент Академії наук СРСР, автор кількох праць з історії війни 1812 р. В. І. Пічета (1878 – 1947⁴²). Так, у рецензії на книгу М. Г. Брагіна “Полководець Кутузов”⁴³ він під впливом аргументів І. Борщака дійшов висновку, що Наполеон готував план розподілу Росії та створення на її території низки васальних держав під своїм протекторатом. Зокрема, дослідник стверджував, що, згідно з цим планом, відновлюється велике князівство Литовське; на території Правобережної України буде створено окреме князівство для Йосифа Понятовського; відокремлюється від Росії Прибалтика; Лівобережна, степова Україна, до річки Дон, а також Крим утворюють державу під назвою “Наполеоніда”⁴⁴. Водночас автор без будь-яких доказів також наголосив, що кутузовський маневр після відступу Наполеона з Москви ліквідував надії імператора французів на відокремлення України від Росії та використання її військових сил для продовження боротьби⁴⁵.

Невдовзі це питання стало предметом обговорення в Інституті історії Академії наук СРСР. Зокрема, 11 червня 1942 р. на засіданні сектора історії СРСР, що було присвячене 130-річчю початку Вітчизняної війни 1812 р., В. І. Пічета виступив з доповіддю “Політичні плани Наполеона стосовно Росії”, в якій повторив основні положення, що були висловлені в рецензії⁴⁶. З цього приводу виступила академік М. В. Нечкіна (1901 – 1985), яка в цілому прийняла основні положення доповіді, зауважила, що доповідач приділив надмірну увагу українському питанню в планах Наполеона. Так, у дусі радянської історіографії, вона вважала, що в основі наполеонівських намірів була ідея світового панування⁴⁷.

Слід відзначити, що П. І. Пічета як і всі радянські та більшість сучасних дослідників, використовував поняття “Україна” як тотожне сучасній державі. Так, історик услід за І. Борщакком назвав Україну державою, якої насправді не було. Слід зазначити, що не всі землі, які входять до сучасної України, називалися колись українськими. Як свідчать джерела, уява імператора Наполеона ототожнювала Україну з окраїнною

провінцією колишньої Речі Посполитої – так званою “Польською Україною”, а поняття українська нація асоціювалося ним не з руськими селянами, а з єдиним політичним станом річпосполитського простору – шляхтою, яка іменувала себе українцями згідно з місцем свого укорінення на східній окраїні колишньої Речі Посполитої⁴⁸.

Невдовзі в контексті участі українських козацьких полків та земського ополчення у війні 1812 р. використав роботу І. Борщака (без посилань на неї) професор історичного факультету Львівського державного університету Г. Ю. Гербільський (1901 – 1991), що в цей час перебував у евакуації в Саратові⁴⁹. Зокрема, автор в популярній брошурі на основі тверджень І. Борщака також доводив, що під час війни 1812 р. Наполеон мав намір відірвати Україну від Росії. Правобережну Україну планував віддати своєму польському ставленикові генералу Понятовському, а з Лівобережної і Криму створити “васальну державу” під керівництвом одного зі своїх родичів⁵⁰.

Згодом Г. Ю. Гербільський майже те ж саме повторив і в новій роботі. Так, він услід за І. Борщакком знову стверджував, не пославшись на нього, що “з Лівобережної України передбачалось створити дві залежні від Франції території – “наполеоніди”⁵¹. Водночас історик, не вказуючи жодних джерел, також доводив, що напередодні війни з Росією у 1812 р. Наполеон обіцяв віддати Правобережну Україну польським панам, причому на Волинь претендувала також союзниця Франції – Австрія⁵². Те саме твердження Г. Ю. Гербільський знову без посилань на джерела повторив і в новій роботі⁵³.

Слід підкреслити, що це безпідставна вигадка радянської історіографії, представники якої доводили, що Наполеон обіцяв Габсбурзькій імперії віддати Волинь⁵⁴. Це твердження обросло і міфічними подробицями. Так, О. В. Фадеев (1908 – 1965) доводив, що Наполеон за участь у війні проти Росії обіцяв австрійському імператорові південно-західну Україну⁵⁵. Лише віднедавна завдяки працям В. В. Ададунова вдалося розвіяти цей міф, що виявився надто живучим. Зокрема, працюючи в Архіві Міністерства закордонних справ Австрії, дослідник віднайшов протоколи французько-австрійських переговорів про укладення двостороннього альянсу. У жодному з них нічого не йшлося про попередній розподіл територій⁵⁶. Так, у таємних статтях прийнятого 19 лютого 1812 р⁵⁷. проекту договору говорилося лише про те, що “в разі щасливого завершення війни Його величність імператор французів зобов’язується забезпечити Його Величності імператорові Австрії відшкодування та компенсації за втрати і збитки, яких він може зазнати через співпрацю під час війни”⁵⁸. Далі йшов перелік об’єктів, які могли зацікавити імперію Габсбургів, затверджений Францом І. Проте Волинь там не фігурувала, оскільки Відень, щоб не посваритися з Петербургом, на неї і не претендував. Першими та єдиними у цьому списку були Дунайські князівства, окуповані на цей час російськими військами⁵⁹. Зазначимо, що під час війни 1812 р. Австрія не порушила російський кордон, а Росія – австрійський, тому що перша другий війну офіційно не оголошувала⁶⁰. Зокрема, австрійський корпус під командуванням генерала від кавалерії К. Ф. Шварценберга, що входив до складу Великої армії, як відомо, увійшов на територію Росії з боку Варшавського герцогства, а не з Галичини.

У 1945 р. Г. Ю. Гербільський, який вже мав досвід роботи в архіві разом із В. І. Стрельським (1910 – 1983), що також був відомим фахівцем архівної справи (обидва науковця в цей час працювали у Центральному державному історичному архіві УРСР у м Києві), підготували збірник документів “Участь України у Вітчизняній війні 1812 року”⁶¹. У першому варіанті передмови до цієї роботи серед “цінних робіт”, присвячених окремим питанням щодо участі українського народу у війні з Наполеоном,

упорядниками згадувалася й книга І. Борщака “Наполеон і Україна”⁶². Зазначено, що вона була і в бібліографічному покажчику⁶³.

Цього ж року в Київському державному університеті захистив дисертацію В. Н. Котов (1912 – 2001). Так, він вперше в радянській історіографії в контексті польського питання розглянув роль південно-західного порубіжжя Росії в дипломатії Наполеона І напередодні війни 1812 р⁶⁴. Слід відзначити, що історик в цілому, на нашу думку, правильно стверджував, що в плани імператора французів не входило відновлення незалежної Польщі⁶⁵.

Утім, під впливом аргументів І. Борщака, які В. М. Котов не зумів критично переосмислити, він неодноразово запевняв, що південно-західні окраїни Російської імперії посідали особливе місце в геополітичних планах імператора французів⁶⁶. Зокрема, історик не лише повторив твердження І. Борщака про історію з так званими “прокламаціями”, буцімто врученими О. Ф. Себастьяні запорожцям-задунайцям, та що в планах французької дипломатії під час франко-російсько-пруської війни 1806 – 1807 рр. значне місце було відведено українському питанню, а також про зацікавлення Наполеоном українською проблемою для здійснення своїх цілей під час підготовки до війни з Росією у 1812 р.

Водночас будучи захопленим фальсифікаціями І. Борщака В. М. Котов стверджував, що нібито в колах французького генерального штабу розроблявся план нападу на Росію з території України⁶⁷. Проте ця думка жодними джерелами не підтверджується. Як відомо, Наполеон піддав нищівній критиці Карла XII за стратегічну помилку, яка призвела до негативних наслідків усієї кампанії. Зокрема, наголосив що він у 1708 р. пішов в Україну покинувши підготовлену операційну лінію в Білорусії⁶⁸. Слід відзначити, що авторами проєктів, у яких пропонувалося імператорові французів значно активізуватися в південно-західному порубіжжі Росії, були польські військові діячі. Так, Наполеон план нападу на Росію влітку 1811 р. обговорював і з польськими генералами – Ю. Понятовським та М. Сокольніцьким. Зокрема, військовий міністр герцогства Варшавського Ю. Понятовський запропонував імператору французів направити польські війська на Волинь та Поділля⁶⁹.

Щоб відновити Річ Посполиту в кордонах до 1772 р. у 1811 – початку 1812 рр. М. Сокольніцький подав французькому уряві 11 меморандумів⁷⁰. В одному з них він радив майбутню війну з Росією взагалі розділити на дві кампанії: у 1812 р. відновити Річ Посполиту в кордонах 1772 р., а в 1813 р. – кинути всі сили на оволодіння Москвою, тобто завдати смертельний удар Російській імперії⁷¹. У меморандумі “Погляд на Волинь”, який також був органічною частиною загального плану ведення війни проти Росії, генерал радив Наполеонові для проведення широкомасштабної диверсії, успіх якої був би “... вирішальним фактором усієї кампанії”, послати 20-тисячний корпус, з метою оволодіння Києвом⁷². Він повинен був рухатись із території Варшавського герцогства у напрямку від Бугу до Дніпра, та протягом 24 – 25 днів захопити Волинь та Київщину. Утім, на нашу думку, М. Сокольніцький знову, як і в інших меморандумах, видавав бажане за дійсне. Зокрема, він буквально гарантував збільшення армійського корпусу за рахунок заколотів, що повинні були “сколихнути цю провінцію і змусити рахуватися з собою ворога”⁷³. І ось тут він, на наш погляд, навів просто фантастичні цифри, що “одна тільки Волинь забезпечить рекрутами від 40 до 50 тис. осіб ...”⁷⁴.

Слід зазначити, що навіть якби “диверсія на Київ” вдалася, що є дуже сумнівним, то вона, на нашу думку, ніякого впливу на результат кампанії не мала б. Головні події розгорталися на західному напрямку, а частковий успіх на південному заході, навіть

як що б він мав місце, все одно Наполеонові нічого б не дав. Стратегічний зв'язок між західним та південно-західним напрямками був відсутній. Крім того, в південно-західному напрямку у росіян було достатньо сил, щоб відбити удар 20-тисячного корпусу, який, згідно з планом М. Сокольницького, повинен був захопити Київ⁷⁵.

Водночас під впливом праці І. Борщака та в дусі радянської історіографії В. М. Котов зробив висновок, що розчленування Росії, поневолення України та перетворення її в колонію вже давно входило в плани панівних кіл Франції. Поряд із тим, історик переконував, що з усіх загарбницьких планів стосовно Польщі, Росії, Туреччини та Австрії значне місце Наполеон відводив і Україні⁷⁶.

Майже через двадцять років В. М. Котов опублікував нову роботу⁷⁷, яка у розглядвану проблему в цілому нічого нового не додала через надто слабку джерельну базу⁷⁸. Так, в її основу, як і дисертаційного дослідження, була покладена робота І. Борщака, хоча автор, на відміну від дисертації, на неї не посилається. Зокрема, історик знову повторив твердження І. Борщака, що в планах французької дипломатії чільне місце в боротьбі проти Росії посідали південно-західні губернії Росії⁷⁹.

У 1945 р. у Київському державному університеті захистив дисертацію П. М. Сміян (1918 – 2011). Характерною для його роботи була надто слабка джерельна база. Утім, він разом із В. М. Котовим фактично став популяризатором ідей І. Борщака. Так, П. М. Сміян переконував, що “завоювати Україну” Наполеон поставив собі за мету ще у листопаді 1799 р., коли прийшов до влади. Щоб досягти цього, французький воєначальник “прищеплює солдатам велику ненависть до російського народу, який повинен стати його першою жертвою”⁸⁰.

Утім, як свідчать джерела, саме в цей час наполеонівська дипломатія робила все можливе для розколу другої антифранцузької коаліції і навернення на свій бік Росії (чого неформально вона досягла у 1800 р⁸¹). Наполеон ще тоді навіть і не здогадувався про існування такого народу, як український. Як вже було зазначено, лише завдяки працям польських аналітиків він дізнався про існування українського етносу.

Водночас П. М. Сміян на підтвердження своєї концепції, запозиченої у І. Борщака, вдався до фальсифікації джерел. Так, він стверджував, що “завоювання України могло мати для Наполеона у його подальших діях колосальне значення. Втім, він чудово розумів, що йому доведеться вести з українським та російським народом вперту за неї боротьбу. Щоб не прорахуватися в ній, Наполеон сам вирішив поїхати на Україну і вивчити настрої українського народу та подивитися оборонні укріплення. Для здійснення цього він написав листа Олександрю І, щоб останній дав йому дозвіл поїхати в Київ для поклоніння мощам святим”⁸². При цьому П. М. Сміян послався на джерела, котрі не підтверджують його думки. Зокрема, у спогадах Ново-Оскольського дворянина І. О. Острожського-Лохвицького йдеться про те, що у 1811 р. “ходили чутки, нібито Наполеон написав Олександрю І листа, щоб він дозволив йому побувати в Києві начебто для поклоніння мощам святим”⁸³. Далі у джерелі чітко зазначено, що ці чутки не заслуговують уваги і що вони недостойні нашої віри⁸⁴.

П. М. Сміян також під впливом роботи І. Борщака створив і нові міфи. Так, він запевняв: “Щоб без найменшого спротиву завоювати Україну, агенти Наполеона на-трапляли українців на росіян, малювали російський народ у найчорніших фарбах”⁸⁵. Слід відзначити, як свідчать джерела напередодні війни 1812 р. в українських землях, що входили до складу Російської імперії, соціальні були сильнішими, ніж національні суперечності⁸⁶.

Зазначимо, що аргументи вищезгаданих авторів, насамперед В. М. Котова мали значний вплив на наступні праці радянських істориків, передусім українських. Так, у контексті війни 1812 р. вони почали приділяти значну увагу планам Наполеона щодо південно-західних окраїн Росії⁸⁷. Однією з характерних особливостей їх робіт була надто слабка джерельна база та багато фактологічних помилок. Так, наприклад П. А. Некрасов, аналізуючи стратегічні плани Наполеона напередодні війни 1812 р., услід за В. М. Котовим, який у свою чергу запозичив інформацію у І. Борщака, стверджував, що французький володар сподівався захопити Україну і розглядав її як зручний плацдарм для наступу в серце Росії – Москву – з півдня⁸⁸. Майже в тому ж переконував й А. В. Івашин⁸⁹.

Прийняв як незаперечний факт фальсифікацію І. Борщака і відомий радянський дослідник Л. Г. Безкровний (1905–1980). Так, посилаючись на дисертацію В. М. Котова, який в свою чергу запозичив інформацію у І. Борщака, він в контексті планів Наполеона щодо Росії напередодні війни 1812 р. стверджував, що імператор французів розглядав Україну як плацдарм, який дозволяв йому не тільки забезпечити французьку армію всім необхідним постачанням, але й вести наступ в центр Росії. Фактично Л. Г. Безкровний повторив твердження В. Н. Котова, П. А. Некрасова та А. В. Івашина. Історик також вважав, що Наполеон планував віддати Правобережну Україну Понятовському, а на Лівобережній Україні створити два князівства⁹⁰.

Водночас Л. Г. Безкровний вслід за І. С. Звавичем стверджував, що за участь у війні з Росією у 1812 р. Австрія розраховувала отримати Волинь⁹¹. Автор без посилань ні на яке джерело також повторив, запозичений у І. Борщака факт, що генерал О.Ф. Себастьяні під час російсько-турецької війни (1806 – 1812 рр.) встановив зв'язки з представниками Задунайської Січі і надав їм необхідних засобів для агентурної роботи в Україні⁹².

Довірився інформації І. Борщака і український радянський історик О. О. Михайлов (1908 – 1969). Так, він стверджував, що Наполеон хотів відторгнути Україну від Російської держави, розчленувати її на три військово-адміністративні області та підкорити Франції⁹³. Слід відзначити, що це твердження набуло офіційної точки зору, тому що було оприлюднено в офіційному органі ЦК Компартії України у журналі – “Комуніст України”.

Підпав під вплив фальсифікацій І. Борщака й український радянський історик, доктор історичних наук, професор О. К. Касименко (1905 – 1971). Так, він запевняв не посилаючись на жодні джерела, що агресивна велика французька буржуазія, готуючись до нападу на Росію, ще задовго до початку війни 1812 р. вжила енергійних заходів, щоб з'ясувати можливості організації повстань, особливо на Україні, що французький уряд збирав всілякі відомості про Україну ...⁹⁴. Як доказ історик наводить інструкцію Міністра закордонних справ революційної Франції П.-А. Лебрена французькому послу в Туреччині Ш.-Л. де Семонвілю. Зокрема, в ній нібито стверджувалося, що можна буде також через розумних емісарів розвідати настрої козацької нації, яка звикла до свободи ... Нарешті буде можливість знайти між козаками кого-небудь сміливого, який би наважився організувати повстання і відновити Пугачова⁹⁵. В іншому місці О. К. Касименко стверджував (також без посилань), що Комітет громадського порятунку заявив про потребу “підтримати Польщу, донських козаків і Україну, колишню союзницю Карла XII, з метою відродити в цієї нації почуття свободи, щоб дерево свободи розцвіло в Києві”⁹⁶. Слід зазначити, що жодне джерело, крім роботи І. Борщака⁹⁷ цих фактів не підтверджує.

Водночас в українській радянській енциклопедії з'явилися статті, присвячені добі наполеоновських війн, автори яких також знаходилися в полоні вигадок І. Борщака. Так, А. К. Буцик стверджував, що французький володар напередодні війни 1812 р. за рахунок українських земель обіцяв Австрії Волинь, польській шляхті – українські землі, що були в кордонах Польщі 1772 р., а Туреччині разом з Півднем України і Київ⁹⁸. Утім це ще одна з вигадок радянської історіографії. Слід відзначити, якщо з лютого до серпня 1812 р. Наполеон справді обіцяв Оттоманській Порті повернути Крим та Чорноморське узбережжя у випадку укладання союзу з Францією проти Росії, то, що стосується Києва, подібні обіцянки ніде не задокументовані⁹⁹.

А. К. Буцик вслід за В. Н. Котовим¹⁰⁰ також вважав, що у військово-стратегічних планах Наполеона щодо Росії напередодні війни 1812 р. важливе місце було відведено Південній Росії – Україні, Криму та Чорноморському узбережжю¹⁰¹. Водночас автор стверджував, що Наполеон обіцяв польській аристократії відновити Польщу в кордонах 1772 р.

Інші автори, А. В. Кудрицький та К. О. Джеджула, перебуваючи під впливом праці І. Борщака, також стверджували, що в загарбницьких планах імператора французів щодо Росії значне місце посідали й південно-західні окраїни, які він мав намір перетворити на майбутню колонію, відірвати від Росії та утворити на цих землях три військово-адміністративні області, так звані наполеоніди, з французькими генералами на чолі¹⁰².

Утім, найбільшим апологетом тверджень І. Борщака був волгоградський історик Б. І. Абаліхін (1930 – 1994), який захистив в Інституті історії АН УРСР 1964 р. кандидатську дисертацію¹⁰³. 1979 р. у Саратовському державному університеті він уже захистив докторську¹⁰⁴. На жаль, деякі сучасні українські та російські історики і досі вважають його одним із найкращих дослідників війни 1812 р. та проблеми ставлення Наполеона до південно-західних окраїн Російської імперії¹⁰⁵. Так, з одного боку історик в душі радянської історіографії продовжував звинувачувати І. Борщака в “буржуазному націоналізмі”¹⁰⁶, а з другого – під впливом його аргументів у своїх працях наполягав на серйозній зацікавленості французького володаря південно-західним пограниччям Росії¹⁰⁷.

Зокрема, Б. С. Абаліхін стверджував, що Наполеон після відповідної підготовки був упевнений, що йому не буде важко нацьковувати українців на російський народ, відторгнути Україну і тим самим послабити російську державу¹⁰⁸. Водночас історик вважав, що напередодні війни 1812 р. у Наполеона було достатньо проектів щодо завоювання України¹⁰⁹, що уряд Франції з території Туреччини намагався встановити зв'язки з українським козацтвом, та що французький штаб для боротьби з російською армією розраховував використати козаків через їхнє невдоволення реакційною політикою царизму¹¹⁰. Утім, це вигадки автора, що виникли на основі праці І. Борщака¹¹¹.

Майже те саме Б. С. Абаліхін повторив і в докторській дисертації, текст якої у вигляді монографії був надрукований у 2012 р. Так, він в цілому правильно відзначив, що Наполеон ніяких територіальних прирощувань до Польщі після війни 1812 р. робити не збирався¹¹². Утім, під впливом аргументів І. Борщака та в душі радянської історіографії Б. С. Абаліхін зробив висновок, що політичні та військово-стратегічні плани щодо України розроблялись у Франції та Польщі ще задовго до війни 1812 р. Зокрема, французькі та польські проекти передбачали захоплення та розчленування України¹¹³.

Водночас, Б. С. Абаліхін під впливом праці І. Борщака створив і нові міфи. Так, він стверджував, що, намагаючись задовольнити інтереси французької буржуазії та зацікавити у війні з Росією правлячі кола Австрії та Туреччини, Наполеон поставив за мету оволодіти разом з Україною і Бессарабією¹¹⁴. В іншій праці історик наполягав на тому, що більшу частину території України французький імператор мав намір відірвати від Росії і поділити на три воєнно-адміністративні провінції (так звані наполеоніди), на чолі яких стояли б його маршали¹¹⁵. Майже те саме автор повторив і в новій роботі¹¹⁶. Слід відзначити, що це також вигадки дослідника. Як свідчать джерела, у першу чергу архівні, можна говорити лише про певну зацікавленість імператора французів південно-західними окраїнами Росії, викликану в основному представленими йому планами польських військових та політичних діячів, які в контексті відродження Польщі розглядали й майбутнє українських земель, що входили до складу Російської імперії¹¹⁷.

Водночас, взявши на озброєння гіпотезу І. Борщака про намір Наполеона перенести військові дії за Дніпро, Б. С. Абаліхін стверджував, що французький володар після відступу з Москви намагався прорватися в українські губернії Російської імперії для майбутньої там зимівлі¹¹⁸. Зокрема, під час боїв за Малоаярославець російська армія вирішила не тактичне (захист Калуги, як вважають більшість істориків), а велике стратегічне завдання – зірвала план прориву французьких військ в Україну...¹¹⁹. Фактично Б. С. Абаліхін повторив твердження В. І. Пічети про те, що значення флангового маневру М. І. Кутузова полягало в тому, що він зруйнував не тільки стратегічні але й політичні плани Наполеона¹²⁰.

У ті ж роки виходили видання, підготовлені вченими інституту історії АН УРСР, що не відрізнялися від попередніх, дублюючи поширення міфів І. Борщака. Так, в одному з них – Ф. О. Ястребов знову стверджував, що Наполеон мав намір відірвати Україну від Росії і при цьому Правобережну Україну віддати своєму польському ставленикові Понятовському, а з Лівобережної і Південної України та Криму планував створити васальну “державу”, на чолі якої мав стати один із його родичів¹²¹. В іншому – І. О. Гуржій знову повторив, що через своїх агентів Наполеон намагався встановити зв’язки з Задунайською Січчю, щоб підбурити козаків до виступу проти Росії¹²².

Став жертвою містифікацій І. Борщака й український радянський історик, доктор історичних наук, професор Л. А. Коваленко (1907 – 1985). Так, у контексті впливу ідей французької революції кінця XVIII ст. на тогочасне громадсько-політичне життя українських земель підросійської України він переконував, що французькі політичні діячі в боротьбі з російським царизмом – міжнародним жандармом революції – розраховували на Україну (якої ще не було)¹²³. Слід зазначити, що згадане прізвисько Росія отримала не у XVIII ст., а лише у XIX ст. Що стосується значення України для Франції, то це також вигадка дослідника.

Цитували І. Борщака й дослідники далекого зарубіжжя. Одним із перших опинився під впливом його “відкриттів” Є. Дрію. Так, він стверджував, що під час перебування Наполеона в Москві імператор французів “думав закликати до боротьби казанських татар; він наказав вивчати документи повстання пугачовських козаків; він був свідомий існування України ... Він думав про Мазепу ...”¹²⁴. Слід відзначити, якщо про наміри Наполеона розшукати в московських архівах усе, що мало стосунок до пугачовського заколоту, справді підтверджується іншими джерелами, то щодо існування думки французького володаря про Україну, крім праці І. Борщака, жоден автор цього факту не доводить.

Не перевірили наведену у працях І. Борщака джерельну базу й французькі автори Р. Тіссеран, Ж. Бенуа-Мешен, А. Мансю¹²⁵.

Довірилися інформації І. Борщака й діаспорні історики. Зокрема, В. В. Верига (1922 – 2008) стверджував, що у 1807 р. на Київщині було перехоплено “прокламацію Бонапарта”, яких було доволі багато по цілій Україні, зокрема на Правобережній. Це свідчило про те, що французька розвідувальна служба доходила аж до Києва, очевидно, не без допомоги населення. А один із французьких агентів повідомляв своїх зверхників, що “на Волині селяни заповідають кінець Росії”¹²⁶.

А. Жуковський також запевняв, що Франція виявила особливий інтерес до України під час кампанії Наполеона проти Росії. Зокрема, згідно з планом імператора французів, Правобережна Україна передавалася під опіку Польщі, а Лівобережна після поділу Російської імперії повинна стати незалежною державою, перейменованою в Наполеоніду¹²⁷. Водночас під впливом аргументів І. Борщака історик створив нові міфи. Так, він стверджував, що під час війни 1812 р. російський уряд не довіряв сформованим в українських губерніях полкам, які склалися з козаків та українських рекрутів, і не використав їх проти французів¹²⁸. Утім, як відомо, українське ополчення (козацьке та земське, загальна чисельність 70 – 75 тис. чол.) брало активну участь в бойових діях проти наполеонівської армії у війні 1812 р. та закордонних походів російської армії 1813 – 1814 рр.¹²⁹

Цитував І. Борщака й В. Косик. Так, він услід за ним переконував в тому, що доповідь політичного керівника закордонних справ графа де Отрива давала уявлення, яким чином Наполеон мав намір розв’язати українське питання. Зокрема, складена у 1812 р. для імператора французів і, безумовно, з його згоди, вона передбачала “заснування на Україні незалежної держави, право управління якою залишав за собою імператор”¹³⁰.

Слід відзначити, що в силу різних причин довірилися інформації І. Борщака і, на жаль, продовжують використовувати його твердження, не піддаючи їх будь-якому сумніву, й деякі сучасні дослідники, які в свою чергу також стали жертвами історіографічного обману.

Один із перших у пострадянській історіографії використав аргументи І. Борщака російський історик Б. С. Абаліхін. Так, він продовжував стверджувати, що під час підготовки війни з Росією у 1812 р. Наполеон розраховував у своїх цілях використати невдоволення українського козацтва політикою уряду Росії¹³¹. Водночас автор доводив, що імператор французів під час наступу на Москву також не відмовлявся від думки підняти в Україні антиросійські повстання¹³².

Утім, знаходячись під впливом аргументів І. Борщака, історик продовжував наполегливо переконувати, що після відступу з Москви, Наполеон планував здійснити маневр на Калугу, щоб потім прориватися в Україну¹³³, а не йти в Смоленськ через Калугу та Єльню, як вважає більшість дослідників. На підтвердження своєї думки Б. С. Абаліхін посилається на працю свідка тих подій, відомого військового теоретика та історика А.-А. Жоміні, який нібито стверджував, що Наполеон, покидаючи Москву, заявив своїм маршалам: “... Я вирішив відступати до Києва”¹³⁴.

Слід зазначити, що Б. С. Абаліхін вириває цитати з історичного контексту, при цьому спотворюючи їх зміст. Так, він навів цитату, яка не розкрила повністю на той час стратегічних намірів імператора французів. Адже перед цим А. Жоміні устами Наполеона говорив, що відступ на Київ був привабливішим: він вів по багатих і незайманих територіях, де моя армія могла бути забезпеченою і, крім того, з’єдналася

б із Шварценбергом. “Я міг тоді взяти напрям на Замостя, Люблін та Варшаву, якби в мене була впевненість у позиції Австрії, тому що я віддався б в її руки ...”¹³⁵. Таким чином історик знову вдався до чергової фальсифікації, взявши з тексту лише те, що було вигідним для підтвердження особистої, надто суб’єктивної концепції.

Утім, у сучасній українській та російській історіографії твердження Б. С. Абаліхіна не прижилося. Його повна неспроможність була доведена в роботах – В. В. Ададунова, В. М. Безотосного, А. І. Попова та М. О. Троїцького¹³⁶.

Одним із перших сучасних вітчизняних істориків використав працю І. Борщака (без посилань на неї) В. Г. Сарбей (1928 – 1999). Так, він стверджував, що в завойовницьких планах Наполеона напередодні війни 1812 р. чільне місце посідала Україна як осередок антиросійського національного руху. Для того, що б використати цей рух у боротьбі з Російською імперією, імператор французів ще до початку війни налагодив зв’язки з Задунайською Січчю. Його агенти надсилали туди гроші та прокламації з запевненнями відновити Україну як незалежну “братню Франції” республіку¹³⁷.

Зауважимо, що ця інформація ніде документально не підтверджена і є дуже сумнівною. Як відомо, Наполеон 18 травня 1804 р. був проголошений імператором французів і Франція стала імперією. Поряд із тим, на завойованих Бонапартом землях створювалися королівства, герцогства, князівства, але аж ніяк не республіки¹³⁸. До того ж, як свідчать джерела, Україна ніколи не займала чільного місця в планах Наполеона. Це вигадка радянської історіографії, що виникла на матеріалі праць І. Борщака.

Слід також відзначити, що насправді ніякого українського антиросійського національного руху в українських землях, що входили до складу Російської імперії, не існувало. Це також фантазія І. Борщака. Як вже зазначалося, на наш погляд, більш сильними були соціальні протиріччя.

Водночас під впливом містифікацій І. Борщака В. Г. Сарбей створив власні вигадки. Так, він стверджував, що Наполеон обіцяв повернути польському королю Правобережну Україну¹³⁹. Невідомо, звідки автор узяв такі відомості. По-перше, у цей час не було титулу польського короля, як і не існувало Польського королівства. Загальновідомо, що згідно з російсько-французьким договором про мир та дружбу, підписаним у Тільзиті 7 липня 1807 р., із польських земель, що раніше належали Пруссії, було створено герцогство Варшавське¹⁴⁰. По-друге, в жодному офіційному документі не зустрічається обіцянка Наполеона повернути полякам Правобережжя, хоча вони сподівалися на це у випадку його перемоги над Росією у 1812 р.

Мушу визнати, що на певному (ранньому) етапі своєї наукової діяльності, автор цієї статті також не оминув спокуси довіритися твердженням І. Борщака. Зокрема, я стверджував, що напередодні війни з Росією у 1812 р. Наполеон багато часу присвятив вивченню історії України¹⁴¹.

Утім, після публікації документа, віднайденого Ф. Бокуром, що стосувався планів, запропонованих М. Сокольніцьким Наполеону щодо майбутньої війни з Росією¹⁴², та появи публікацій з цієї ж проблематики В. В. Ададунова¹⁴³, я змінив погляди на ставлення володаря Франції до південно-західних окраїн Російської імперії¹⁴⁴. Зокрема, автор статті дійшов висновку, що І. Борщак бажав видати бажане за дійсне. Фактично, меморандум М. Сокольніцького “Огляд готових до активних дій сил, які здатна виставити Польща, як в цілісності територій, так і виключно від своїх кордонів, що розглядаються у суто військовому аспекті”¹⁴⁵ свідчить, що Наполеонові пропонувалося створення козацько-татарської конфедерації не під патронатом Франції, як стверджував І. Борщак, а під протекторатом відновленої Речі Посполитої¹⁴⁶.

Аналіз цього меморандуму доводить, що проект “Наполеоніди” – це повністю дітище М. Сокольницького. Документальні ж докази про існування планів Наполеона щодо української державності відсутні.

Слід зазначити, що, на жаль, у результаті недоступності західних архівів, з довірою поставилися до наведеної у працях І. Борщака інформації й інші сучасні вітчизняні дослідники¹⁴⁷.

Міфи, створені І. Борщакom, хоча й зазнали критики з боку сучасних дослідників¹⁴⁸, все ж не викоренені. Вони продовжують жити й далі. Незважаючи на появу нових джерел, деякі сучасні українські історики продовжують стверджувати, що з метою повернення українців Наполеон обіцяв відродження незалежної республіки, ще раніше прагнув залучити на свій бік козаків-задунайців. Насправді ж він планував у разі успіху провести перерозподіл українських земель, щоб винагородити своїх союзників (Австрійську та Османську імперії), хіба що на невеликій частині Лівобережної України могло постати якесь автономне утворення під французьким протекторатом, та й то поділене на три частини (провінції “наполеоніди”)¹⁴⁹.

Водночас історики створили нові міфи. Так, говорячи про задуми імператора французів, вони стверджують, що “відомо й про плани Наполеона переселити частину козаків на береги Рейну, щоб створити заслон проти можливого нападу з боку Німеччини, але цей задум не був реалізований”¹⁵⁰. Відзначимо, по-перше, що саме автори мали на увазі під поняттям “Німеччина”? Адже в цей час вона була не єдиною державою. По-друге, не зрозуміло, звідки автори взяли таку інформацію. Як відомо, Наполеон 12 липня 1806 р. у німецьких землях створив Рейнську конфедерацію та став її протектором. Священна Римська імперія Німецької нації перестала існувати. У 1808 р. до складу Рейнського союзу ввійшли всі німецькі держави, за винятком Пруссії. Таким чином, Наполеон досяг в Німеччині майже повної гегемонії. У цей час існувало й герцогство Варшавське, що також контролювало потенційно небезпечну Пруссію. Таким чином, імператор французів не мав потреби переселяти козаків на береги Рейну для захисту Франції¹⁵¹.

Деякі автори йдуть ще далі. Так, вони на сторінках своїх робіт не лише повторюють твердження І. Борщака про використання французьким керівництвом у своїх цілях української проблеми під час підготовки до війни у 1812 р. із Росією, про проект французького дипломата Е. Годена щодо необхідності організації народного повстання в Україні проти російської влади та про меморандум Бургуена (як вони його спотворено іменують Бургуангом) щодо невдоволення українців існуючим режимом¹⁵². Історики також стверджують, що з початку ХІХ ст. французькі дипломати і політики публічно звинувачують Росію в поневоленні українського козацтва¹⁵³. Водночас, услід за Б. С. Абаліхіним автори запевняють, що французькі політичні діячі “планували відправити в Індію 80 тисяч українських кавалеристів”¹⁵⁴. На їхній погляд, “Наполеон плекав думки про створення Українського князівства під патронажем свого брата чи особистим, однак такі плани не виходили, мабуть, за рамки кабінетних міркувань”¹⁵⁵. Слід зазначити, що це також невдалі вигадки істориків.

Незважаючи на появу нових джерел про ставлення імператора французів до південно-західних окраїн Росії, в силу різних причин продовжує триматися версія І. Борщака й вітчизняний історик М. М. Варварцев. Так, він правильно зазначив, що автором створення “наполеоніди” був генерал М. Сокольницький¹⁵⁶, утім історик сам собі суперечить. Зокрема, він услід за І. Борщакom та радянською історіографією продовжує стверджувати, що проект “наполеоніди” розроблявся французьким Міністерством

закордонних справ у рамках стратегії імператора французів стосовно розчленування Російської імперії¹⁵⁷. Тому на думку М. М. Варварцева, важливе місце в цих планах відводилося південно-західному порубіжжю Росії, де мали постати під французькою протекцією три державні утворення – Наполеоніда, Чернігівське та Полтавське герцогства¹⁵⁸. Водночас історик услід за Б. С. Абаліхіном продовжує доводити, що після залишення Москви французи спробували відійти у південні райони Російської імперії, щоб перезимувати там і відновити боротьбу наступного року¹⁵⁹.

Слід зазначити, що І. Борщак у своїй книзі “Наполеон і Україна” дав скорочений варіант вищезгаданого меморандуму М. Сокольницького. Оскільки його знання французької мови бажали бути кращими, то, крім відвертої фальсифікації цього документа, з’явилася низка огріхів, через не зовсім точний переклад. Так, як вже було зазначено, на думку І. Борщака, “Наполеоніда” повинна була складатися з Полтавського та Чернігівського князівств по течії Дніпра від Десни до Орла, включаючи територію аж до Азовського моря¹⁶⁰. Проте дослідник при перекладі припустився грубої помилки. Зокрема, як свідчать архівні документи, автор меморандуму, визначаючи кордони Полтавського герцогства (у І. Борщака – князівства), мав на увазі річку Орель (ліва протока Дніпра), а не російське місто Орел¹⁶¹. Слід відзначити, що перекладач документа В. А. Яновський, який переклав переданий Ф. Бокуром рукопис до публікації, у цьому сюжеті також припустився помилки, переплутавши річку Орель з містом Орел¹⁶². Це, у свою чергу, спричинило появу в сучасній українській історіографії недостовірних тверджень стосовно території “Наполеоніди”. Так, наприклад, М. М. Варварцев стверджує, що в планах наполеонівської Франції було створення під її протекторатом васальної держави на теренах України та Росії. Зокрема, він заявив, що “одне із залежних від Франції герцогств (князівств) планувалося створити у межах Полтавщини, Чернігівщини та частини російських земель із північним кордоном біля міста Орел”¹⁶³.

Не ставить під сумнів аргументи І. Борщака і Р. Кривонос. Зокрема, торкаючись проблеми ставлення імператора французів до південно-західних губерній Російської імперії в контексті його біографії, автор повністю привласнив інформацію В. Гордієнка¹⁶⁴, не пославшись на нього¹⁶⁵. Слід відзначити, що коли В. Гордієнко (помер цей дослідник у 1994 р.) створював свій текст для однієї з енциклопедій, то із зазначеної проблеми, крім книги І. Борщака і праць радянських дослідників, жодної інформації про ставлення Наполеона до України не було. Тому його стаття на сьогоднішній день віддзеркалює історіографічну ситуацію двадцятирічної давнини, про що, напевно, невідомо Р. Кривоносу. Цікаво, що дослідник продовжує стверджувати, що у військово-політичних планах Наполеона певне місце займала Україна, причому він звернув увагу на українську проблему, дотримуючись традиційної французької політики на Сході (підтримка планів Пилипа та Григора Орликів, таємні контакти з К. Розумовським, виступи 1795 р. у Конвенті на захист прав козацької нації¹⁶⁶). Слід відзначити, що жодне джерело, крім роботи І. Борщака цих фактів не підтверджує.

Професор Кам’янець-Подільського університету А. Г. Філінюк також вслід за І. Борщаким стверджує, що коли Наполеон у 1804 р. став імператором, “французькі дипломати намагалися ініціювати антиросійське повстання в Україні і тим самим забезпечити собі підтримку з боку українців. Робилось це під гаслом сприяння відродженню “козацької нації”, допомоги в знищенні ярма гноблення. Водночас у справжніх імперських планах офіційного Парижа місця українцям не знаходилося”¹⁶⁷.

Утім, найбільшими апологетами міфотворчості І. Борщака в наш час стали миколаївські автори Є. О. Мельников та В. П. Шкварець. Так, вони продовжують стверджувати,

що історична творчість І. Борщака співзвучна нашій добі, яка позбавляє науку від міфів та незграбних підробок¹⁶⁸. Проте реально все відбувається зовсім по-іншому. Автором більшості фальсифікацій стосовно планів Наполеона щодо південно-західних окраїн Росії був саме І. Борщак. На жаль, вищезгадані автори замість того, щоб критично проаналізувати його наукову спадщину, керуються аж надто суб'єктивною особистою концепцією, що побудована на “містечковому патріотизмі”, при цьому ігноруючи появу нових джерел.

Тому історики продовжують стверджувати, що “цікавим фактом є ставлення Наполеона до української державної ідеї”¹⁶⁹, яка тоді ще не отримала виразного вигляду. Зокрема, вони доводять, що французький дипломат Готерів розробив відповідно до вказівок та побажань імператора французів секретний меморіал, у якому розглядав справу утворення незалежної української держави, що мала отримати назву “Наполеоніда”. Цей план включав у себе військове захоплення та приєднання до української території інших земель, особливий інтерес у французького уряду викликало побережжя Чорного моря та Криму¹⁷⁰.

Слід відзначити, що праці Є. О. Мельнікова та В. П. Шкварця характеризуються односторонністю висвітлення та не додають нічого нового у вивченні історичних поглядів І. Борщака. До того ж автори нехтують елементами наукової культури, не роблячи посилання на джерела.

Таким чином, міфотворчість І. Борщака та інших авторів на перший погляд сприяє патріотичній справі. Але з часом, коли суспільство зникає до міфів, а окремі дослідники починають використовувати їх у своїх працях як достовірні аргументи, це не йде на користь ані історичній науці, ані суспільній свідомості.

Для поліпшення ситуації, на нашу думку, слід уважніше поставитися до аналізу сучасних публікацій джерельного матеріалу та критичніше підійти до оцінки творчості І. Борщака.

¹ Ададуров В. Борщак Илько // Заграничные походы русской армии 1813 – 1815 годы. Энциклопедия: В 2 т. / Отв. редакторы: В. М. Безотосный, А. А. Смирнов. – М., 2011. – Т. 1. – С. 162-63.

² Юго-западные окраины Российской империи в иерархии приоритетов восточноевропейской политики Наполеона (Историографический аспект) // Эпоха 1812 года. Исследования. Источники. Историография: Сборник материалов // Труды ГИМ. – М., 2010. – Вып. 183. – С. 369.

³ Подолянін С. Наполеон і Україна // Рада, 21-го июня 1912 р. – № 141. – С. 2-3.

⁴ Bortchak E. Napoléon et L'Ukraine // Revue des Etudes Napoléoniennes. – Paris, 1922. – Т. 2. – Р. 24-40.

⁵ Наполеон і Україна. – Львів, 1937. – 231 с.

⁶ Там само. – С. 71-72.

⁷ Там само. – С. 72.

⁸ Ададуров В. “Наполеоніда” на Сході Європи. Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії. – Львів, 2007. – С. 27.

⁹ Там само. – С. 28.

¹⁰ Борщак І. Наполеон і Україна... – С. 70.

¹¹ Див. докладніше: Бокур Ф., Яновский О.А. Российская империя в оценках польского генерала армии Наполеона // Французская революция и судьбы мира: материалы международной научно-практической конференции, посвященной годовщине Французской революции

(1789 – 1799 гг.) 21–22 апреля 1999 г. – Минск, 1999. – С. 126-129; Яноўскі А. Цікавыя знаходкі французскага даследчыка Фернанда Бакура // Беларускі гістарычны часопіс, 1999. – № 2. – С. 28; Бокур Ф. Михал Сокольницький и его записки императору Франции // Там само. – С. 29-36; Ададуров В. Документ і його прочитання дослідником: історія “Наполеоніди” // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2005. – Вип. 39-40. – С. 595-596; Його ж. Народження одного історичного міту: проблема “Наполеон і Україна” у висвітленні Ілька Борщак / Україна модерна. – Київ-Львів, 2005. – С. 224-226; Його ж. “Наполеоніда” на Сході Європи ... – С. 26-44, 281-288.

¹² У 1807 р. д’Отрив хоча і був призначений директором архіву Міністерства зовнішніх зносин, але не мав особистого впливу на ведення зовнішньої політики Франції. За висловом сучасного французького дослідника зовнішньої політики Наполеона І М. Керотре, він був чиновником другого рангу (Kerautret M. *Le grands trait s de l’empire (1799–1804)*. – Paris, 2002. – Т. 1. – Р. 316.)

¹³ Див. Sokolnicki M. *General Michal Sokolnicki. 1760 – 1815*. – Krakow – Warszawa, 1912.

¹⁴ Ададуров В. “Наполеоніда” на Сході Європи ... – С. 33-34.

¹⁵ Борщак І. Наполеон і Україна... – С. 39.

¹⁶ Цит за: Ададуров В. Вказ. праця. – С. 39.

¹⁷ Там само. – С. 39-40.

¹⁸ Борщак І. Вказ. праця. – С. 39.

¹⁹ Там само. – С. 40.

²⁰ Ададуров В. “Наполеоніда” на Сході Європи... – С. 42-43.

²¹ Єфремов С. 1812-й рік на Україні // За рік 1912-й. – К., 1912. – С. 261–262.

²² Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ століття. – Одеса, 1925. – Т. 1. – С. 78.

²³ Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні. – Х., 1927. – Т. 1. – С. 85; Його ж. Історія України в стислому нарисі. – Харків, 1929. – С. 114.

²⁴ Див. Ададуров В. Лезюр // Отечественная война 1812 года года и освободительный поход русской армии 1813 – 1814 годов. Энциклопедия. В 3 т. / Отв. редакторы В. М. Безотосный, А.А. Смирнов. – М., 2012. – Т. 2. – С. 308.

²⁵ Як свідчить сам Ш.-Л. Лезюр у передмові до другого видання “Історія козаків” (1814 р.) йому було замовлено цю працю на початку 1813 р. останнім урядом (Див. Ададуров В. Між політикою та наукою: Наполеонівський публіцист Шарль-Луї Лезюр і його “Історія козаків” // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки та знахідки: збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 404). З цим погоджуються інші сучасні українські дослідники (Див. Іваненко О. Українсько-французькі зв’язки: наука, освіта, мистецтво (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). – К., 2009. – С. 57-58; Луняк Є.М. Козацька Україна ХVІ – ХVІІІ ст. у французьких історичних дослідженнях. – Київ-Ніжин, 2012. – С. 455.

²⁶ Ададуров В. “Наполеоніда” на сході Європи... – С. 209.

²⁷ Троцький І. До історії революційного руху на Україні на початку ХІХ ст. // Прапор марксизму. – Х., 1930. – № 2. – С. 156-158.

²⁸ Дорошенко І. Нарис історії України. Львів, 1991. – С. 504; Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992. – Т. 2. – С. 280; Слабченко М. Вказана праця. – С. 81; Яворський М. Нариси з революційної боротьби. – Т. 1. – С. 103; Борщак І. Наполеон і Україна... – С. 105; Сарбей В. Національне відродження України. – К., 1999. – С. 66 та ін.

²⁹ Павловский И. Дела об государственной измене и нарушении общего спокойствия, произволившиеся в Малороссии в 1807 г. // Киевская старина. – 1903. – Кн. 12. – С. 136-138; Його ж. Полтава в ХІХ веке // Киевская старина. – 1905. – Кн. 11. – С. 316-317.

³⁰ Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби... – С. 103; Слабченко М. Вказ. Праця. – С. 81.

³¹ Записки Михайла Чайковского // Киевская старина (далі – КС). – 1891. – № 1. – С. 46-47.

³² Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. – К., 1991. – С. 189.

³³ Дыв. Акты, документы и материалы для политической и бытовой истории 1812 года, собранные и изданные по поручению Его Императорского Высочества великого князя Михамла Александровича под редакцией К. А. Военского. – Т. 1 // Сборник Русского императорского исторического общества. – Спб., 1909. – Т. 128. – С. 128, 491.

³⁴ Цит. за Кравченко В. Україна напередодні російсько-французької війни 1812 р. очима сучасника // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. – Вип. 2. – Харків, 1999. – С. 209.

³⁵ Тарле Е. Наполеон // Тарле Е.В. Твори. – М., 1959. – Т. 7. – С. 274.

³⁶ Vortchak E. Op. cit. – P. 39.

³⁷ Тарле Е. Нашествие Наполеона на Россию. 1812 год. – М., 1938. – С. 24.

³⁸ Гербільський Г. Українські козацькі полки і українське ополчення у Вітчизняній війні 1812 р. – М., 1943. – С. 2; Котов В. Украина в завоевательных планах Наполеона I. Дисс... канд. ист. наук. – К., 1945. – С. 76-87; Сміян П. Україна у Вітчизняній війні 1812 р.: Дис... канд. іст. наук. – К., 1945. – С. 79-91 та ін.

³⁹ Ададуrow В. Наполеоніда" на Сході Європи... – С. 228.

⁴⁰ Див. Барер И. Война 1812 года // Исторический журнал. – 1937. – № 8. – С. 45. Історик також стверджував, що Наполеон мав намір проголосити себе королем Польщі, хотів відрізати від Росії Литву, на чолі Смоленська та його околиць поставити польського магната Понятовського, а з козацьких областей і України створити особливе королівство (Барер И. Вказ. праця // Там само). Невідомо звідки автор взяв таку інформацію, але вона ніде документально не підтверджена, і є дуже сумнівною.

⁴¹ Див. Котов В. Украина в завоевательных планах Наполеона I. – С. XIII; Сміян П. Вказ. праця. – С. 44-45; Некрасов П. Вказ. праця // Там само. – С. 121.

⁴² Див. Пичета В. Причины Отечественной войны 1812 года. Исторический очерк. – М., 1912; Його ж Международная политика России после Тильзита // Отечественная война и русское общество. – М., 1912. – Т. 2. – С. 1-32; Його ж Польская конфедерация в 1812 году // Там само. – Т. 3. – С. 154-161.

⁴³ Див. Брагин М. Полководец Кутузов. – М., 1941.

⁴⁴ Пичета В. Великий полководец // Знамя. – М., 1942. – № 1/2. – С. 355-356.

⁴⁵ Там само. – С. 356.

⁴⁶ Див. А. Тифлисова. Политические планы Наполеона относительно России: краткое изложение доклада В. И. Пичеты // Исторический журнал. – 1942. – № 10. – С. 139.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Ададуrow В. Теоретичні засади та методологія вписування української історії в європейський контекст (погляд історика–всесвітника) // УІЖ, 2013. – № 2. – С. 9; Його ж Наполеонові "українці": шляхта Правобережжя у французьких планах воєнної кампанії 1812 року // Краєзнавство, 2012. – № 4. – С. 33-42.

⁴⁹ Перелигіна І. Збірник документів пр. оучасть України у війні 1812 року: проект (1945) та його реалізація (1948) в оцінюванні сучасників // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2013. – Вип. 21. – С. 264.

⁵⁰ Гербільський Г. Українські козацькі полки... – С. 2.

⁵¹ Гербільський Г. Створення козацьких полків і ополчення на Україні у 1812 р. // Наукові записки Львівського державного університету імені І. Франка. – Львів, 1949. – Т. XVII. Серія історична. – Вип. 4. – С. 41.

- ⁵² Там само.
- ⁵³ Гербільський Г. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. // Там само. – С. 24.
- ⁵⁴ Див. Звавич И. Меттерних и Отечественная война 1812 г. // Исторические записки. – М., 1945. – Т. 1. – С. 104; Кан С. Дипломатические отношения в годы консульства и империи // История дипломатии. Под ред. В. А. Зорина, С. Д. Сказкина, В. М. Хвостова. – М., 1959. – Т. 1. – С. 483; Буцик А. Вітчизняна війна 1812 р. // Там само. – С. 505; Абаліхін Б. Вказ. праця. – С. 10; Бескровный Л. Отечественная война 1812 года. – М., 1962. – С. 141; Котов В. Вказ. праця // Там само. – С. 82; Абалихин Б. Отечественная война 1812 г. Участие украинского народа в борьбе с наполеоновским нашествием // История Украинской ССР. – К., 1983. – Т. 4. – С. 46; Його ж. Борьба с наполеоновской армией на юго-западе России в период Отечественной войны 1812 г. – Волгоград, 2012. – С. 84. В основі монографії – докторська дисертація, захищена автором ще у 1979 р. (див.: Абалихин Б. Борьба с наполеоновской армией на юго-западе России в период Отечественной войны 1812 г. Автореферат дисс... доктора ист. наук. – Саратов, 1979).
- ⁵⁵ Фадеев А. Отечественная война 1812 года (К 150-летию). – М., 1962. – С. 4; Его же. Война 1812 года // Отечественная История СССР с древнейших времен до наших дней. – М., 1967. – Т. 4. – С. 113.
- ⁵⁶ Захарчук О. Польське питання в дипломатії Наполеона Бонапарта: нові підходи до висвітлення проблеми у сучасній російській історіографії // УІЖ. – 2013. – №3. – С. 199.
- ⁵⁷ Усі дати наводяться за новим стилем.
- ⁵⁸ Цит за: Ададуrow В. “Наполеоніда” на Сході Європи... – С. 331.
- ⁵⁹ Там само.
- ⁶⁰ Богданович М. История Отечественной войны 1812 года по достоверным источникам. – М., 1859. – Т. 1. – С. 77.
- ⁶¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 2245. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 7; Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – 1535. – Оп. 1. – Спр. 28. – 365 с.
- ⁶² ДАК. – Арк. 6.
- ⁶³ ДАК. – Арк. 361.
- ⁶⁴ Як підкреслив історик, хоча в попередніх роботах радянських істориків і приділено місце про участь українського народу в боротьбі проти французьких інтервентів, втім пропущено важливе питання про плани Наполеона відносно національного розчленування та поневолення України. Я намагався хоча б поставити це питання в радянській історичній науці (Котов В. Украина в завоевательных планах Наполеона... – С. XIV).
- ⁶⁵ Там само. – С. 28-29.
- ⁶⁶ Там само. – С. 76-87.
- ⁶⁷ Котов В. Украина в завоевательных планах Наполеона... – С. 116.
- ⁶⁸ Див. Наполеон Избранные произведения. – М., 1956. – С. 692.
- ⁶⁹ Kukiel M. Wojna 1812 roku. – Krakow, 1937. – Т. 1. – S. 201.
- ⁷⁰ Ададуrow В. Меморандуми польських авторів початку ХІХ ст. як джерело уявлень уряду Наполеона про південно-західні окраїни Російської імперії // УІЖ. – 2008. – №2. – С. 156.
- ⁷¹ Sokolnicki M. Op. cit. – P. 208-223.
- ⁷² Сокольницький М. Вказ. праця. – С. 113.
- ⁷³ Там само. – С. 130.
- ⁷⁴ Там само. – С. 131.
- ⁷⁵ Захарчук О. Прожекты польского генерала Михала Сокольницкого и Отечественная война 1812 года // Отечественная война 1812 года и российская провинция в событиях, человеческих

судбах и музейных коллекциях: *Мат. Всерос. Научн. конф. – Малоярославец, 2009. – Вып. XVII. – С. 119.*

⁷⁶ Котов В. Україна в завоювальних планах Наполеона... – С. 118.

⁷⁷ Його ж. Завойовницькі плани Наполеона I щодо України та їх крах // *Вісник Київського університету. Серія “Історія і право”.* – К., 1965. – №7. – С. 75-88.

⁷⁸ Слід відзначити, що в статті як і в дисертації, на жаль, не були використані архівні та опубліковані французькі, польські, а також австрійські документи, зокрема багатотомна епістолярна спадщина як самого Наполеона, так і його військових та політичних діячів. Водночас, в роботах В.Н. Котова також не були використані і монографічні дослідження французьких істориків.

⁷⁹ Там само. – С. 76-77.

⁸⁰ Сміян П. Вказ. праця. – С. 77.

⁸¹ Див. Захарчук О. Российская империя в дипломатии Наполеона Бонапарта // *Эпоха наполеоновских войн. Люди, события, идеи. Материалы XI Международной конференции.* – М., 2008. – С. 44.

⁸² Сміян П. Вказ. праця. – С. 80.

⁸³ Записки ново-оскольского дворянина Острожского-Лохвицкого И.О. (с добавлением заметок сына его Петра Ивановича) (1771 – 1846 г.) // *Киевская старина.* – 1886. – №. 11. – С. 489-490.

⁸⁴ Там само. – С. 490.

⁸⁵ Сміян С. Вказ. праця. – С. 81.

⁸⁶ Див. Кравченко В. Україна напередодні російсько-французької війни 1812 р. очима сучасника // *Схід–Захід: Історико-культурологічний збірник.* – Х., 1999. – Вип. 2. – С. 209.

⁸⁷ Ястребов Ф. Отечественная война 1812 г. Борьба украинского народа против французских захватчиков // *История Украины. Краткий курс / Белоусов С. Н., Бойко И. Д., Гуслистый К. Г. и др.* – К., 1948. – С. 224; Стрельский В. Участие украинского народа в Отечественной войне 1812 года // *Историчний збірник Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.* – К., 1952. – № 3. – С. 128-129; Ястребов Ф. Вітчизняна війна 1812 р. проти французьких загарбників // *Історія Української РСР. Під ред. Касименко О. К., Дядиченко В. А., Лось Ф. Е., Шевченко Ф. П.* – К., 1953. – Т. 1. – С. 401; Стрельський В. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 року. – К., 1953. – С. 4; Ястребов Ф. Вітчизняна війна 1812 р. проти французьких загарбників // *Історія Української РСР / Під ред. Дядиченко В. А., Касименко О. К., Лось Ф. Е., Шевченко Ф. П., Ястребов Ф. О.* – К., 1955. – Т. 1. – С. 436; Некрасов П. Участь українського народу проти наполеонівської навали в 1812 році // *Праці Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова. Серія історичних наук.* – Одеса, 1956. – Вип. 5. – С. 122; Ястребов Ф. Отечественная война 1812 против французских захватчиков // *История Украинской ССР / Под ред. Дядиченко В. К., Касименко А. К., Лось Ф. Е., Ф. П. Шевченко, Ф. А. Ястребов.* – К., 1956. – Т. 1. – С. 1956; Буцик А. Вітчизняна війна 1812 // *Українська радянська енциклопедія.* – К., 1960. – Т. 2. – С. 505; Кудрицький А. Наполеон I // *Українська радянська енциклопедія.* – К., 1961. – Т. 9. – С. 501; Гербільський Г. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. // *УІЖ.* – 1962. – № 5. – С. 24-25; Абаліхін Б. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. – К., 1962. – С. 7-10; Його ж. Боевое содружество украинского и русского народов в Отечественной войне 1812 г.: Дисс ... канд. ист. наук. – К., 1964. – С. 58-68; Ястребов Ф. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. // *Історія Української РСР / Під ред. К. К. Дубини.* – К., 1967. – Т. 1. – С. 368; Буцик А. Вітчизняна війна 1812 // *Українська радянська енциклопедія. Видання друге.* – К., 1978. – Т. 2. – С. 329; Кудрицький А. Наполеон I // *Українська радянська енциклопедія. Видання друге.* – К., 1982. – Т. 7. – С. 146.

⁸⁸ Некрасов П. Вказ. праця. – С. 122.

⁸⁹ Ивашин А. Боевое содружество русского и украинского народов в Отечественной войне 1812 года // Вопросы истории. – 1954. – № 4. – С. 104.

⁹⁰ Бескровный Л. Отечественная война 1812 года. – М., 1962. – С. 159.

⁹¹ Там само. – С. 141.

⁹² Там само. – С. 122.

⁹³ Михайлов О. Безсмертна епопея героїчної боротьби (До 150-річчя Бородинської битви) // Комуніст України. – К., 1962. – № 8. – С. 42.

⁹⁴ Касименко О. Вітчизняна війна 1812 року – яскравий вияв народного патріотизму. – К., 1962. – С. 5.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Там само.

⁹⁷ Бошак І. Наполеон і Україна... – С. 19, 20.

⁹⁸ Буцик А. Вітчизняна війна 1812 р. // Українська радянська енциклопедія. – К., 1960. – Т. 2. – С. 505.

⁹⁹ Див., наприклад Вандаль А. Наполеон и Александр I. Франко-русский союз во время Первой империи во Франции. – Ростов-на-Дону, 1995. – Т. 4. – С. 331-335. Утім, вже в іншому виданні А. Буцик вірно відзначив, що наполеонівська дипломатія обіцяла Оттоманській Порті Крим та Чорноморське узбережжя у разі якщо Туреччина продовжить воювати з Росією. Що ж стосується південно-західних окраїн Російської імперії, то згідно тверджень автора, що були основані на праці І. Борщака – вони знову відігравали важливу роль у військово-стратегічних та політичних планах Наполеона щодо Росії. Водночас історик стверджував що, територію України передбачалося поділити на три військово-адміністративні області: наполеоніди, які мали постачати Франції та її армії продовольство та фураж. Очолити ці колонії мали французькі генерали та маршали (Див. Буцик А. Вітчизняна війна 1812 р. // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. 1. – С. 318).

¹⁰⁰ Котов В. Завойовницькі плани Наполеона I щодо України... – С. 76.

¹⁰¹ Буцик А. Вітчизняна війна 1812 року // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. 1. – С. 318. Теж саме положення автор повторив і в іншому виданні: Українська радянська енциклопедія. – К., 1978. – Т. 2. – С. 329.

¹⁰² Кудрицький А. Наполеон I // Українська радянська енциклопедія. – К., 1961. – Т. 9. – С. 501; Джеджула К. Наполеон // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1971. – Т. 3. – С. 197. Майже теж саме А. В. Кудрицький повторив і в другому виданні (див. Кудрицький А. Наполеон I // Українська радянська енциклопедія. – К., 1982. – Т. 7. – С. 221).

¹⁰³ Абалихин Б. Боевое содружество украинского и русского народов в Отечественной войне 1812 г. Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. ист. наук. – К., 1964.

¹⁰⁴ Абалихин Б. Борьба с наполеоновской армией на юго-западе России... – С. 124.

¹⁰⁵ Див. докладніше: Сироткин В. Новое о “Грозе 12-го года” (вместо предисловия) // Абалихин Б. С. 1812 год: актуальные проблемы истории. – Элиста, 2000; Пилявец Р. Дослідник участі українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. (“Український внесок” російського історика Б. С. Абаліхіна) // Минуле та сучасне Волині та Полісся. Україна та Волинь в наполеонівських війнах. Науковий збірник. – Вип. 41. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 200-річчю війни 1812 року / Упор. А. Силук, О. Златогорський. – Луцьк, 2012. – С. 6-8; Малышкин С., Абалихин Б. Отечественная война 1812 года и Освободительный поход русской армии. Энциклопедия: В 3 т. / отв. редакторы: В. М. Безотосный, А. А. Смирнов. – М., 2012. – Т. 1. – С. 7; Болотова Е., Крылова Н. Историк “грозы двенадцатого года” // Абалихин Б. С. Борьба с наполеоновской армией на юго-западе России в период Отечественной войны 1812 г. – Волгоград, 2012. – С. 7-11.

¹⁰⁶ Абалихин Б. Боевое содружество украинского и русского народов в Отечественной войне 1812 г. // Дисс.... канд. ист. наук. – К., 1964. – С. 68-69.

¹⁰⁷ Абаліхін Б. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. – К., 1962; Його ж. Украинское ополчение // Исторические записки. – М., 1962. – Т. 72. – С. 90.

¹⁰⁸ Абаліхін Б. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р... – С. 8.

¹⁰⁹ Абалихин Б. Боевое содружество украинского и русского народов... Дисс. ... канд. ист. наук. – С. 60.

¹¹⁰ Там само. – С. 62.

¹¹¹ Слід відзначити, що в наступній праці історик також продовжував стверджувати, що Наполеон в своїх цілях намагався використати невдоволення козаків політикою російського уряду. Водночас, Б.С. Абаліхін вірно видзначив, що в на початку XIX ст. боротьба народних мас в українських землях, що входили до складу Російської імперії не мала антиросійського характеру (Абалихин Б. Отечественная война 1812 г. и украинское казачество // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 50).

¹¹² Абалихин Б. Борьба с наполеоновской армией на юго-западе России... – С. 80.

¹¹³ Там само. – С. 79.

¹¹⁴ Там само. – С. 87.

¹¹⁵ Абаліхін Б. Вітчизняна війна 1812 р. Участь українського народу у розгромі наполеонівських військ // Історія Української РСР. – К., 1978. – Т. 3. – С. 38.

¹¹⁶ Абалихин Б. Отечественная война 1812 г. Участие украинского народа в борьбе с наполеоновским нашествием // История Украинской ССР. – К., 1983. – Т. 4. – С. 46.

¹¹⁷ Захарчук О. Прожекты польського генерала Михала Соколицького... – С. 201.

¹¹⁸ Абалихин Б. О стратегическом плане Наполеона на осень 1812 // Вопросы истории. – 1985. – № 2. – С. 79; Його ж. Отечественная война 1812 года на юго-западе России. Учебное пособие по спецкурсу. – Волгоград, 1987. – С. 68, 71-72;

¹¹⁹ Абалихин Б. О стратегическом плане Наполеона // Там само. – С. 79; Абалихин Б., Дунаевский В. 1812 год на перекрестках мнений советских историков, 1917 – 1987. – М., 1990. – С. 211-212.

¹²⁰ Пичета В. Вказ. праця. – С. 355.

¹²¹ Ястребов Ф. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 року... – С. 368.

¹²² Гуржій І. Вітчизняна війна 1812 року // Історія Української РСР (Науково-популярний нарис). – К., 1967. – С. 110.

¹²³ Коваленко Л. Велика Французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи на Україні в кінці XVIII ст. – К., 1973. – С. 149.

¹²⁴ Driault E. La légende de Napoléon (1812 – 1815). – Paris, 1927. – P. 27-28.

¹²⁵ Див. Ададуrow В. Наполеоніда” на Сході “Європи: уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX століття: Автореферат дис. ... доктора іст. наук. – Л., 2008. – С. 7; Його ж. Наполеоніда” на Сході “Європи... – С. 210.

¹²⁶ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст). – К., 1996. – С. 60-61.

¹²⁷ Жуковський А. Україна і Франція. Історичний нарис: нариси багатомітної історії відносин / А. Жуковський, А. Зленко, В. Манжола та ін. – Л., 2001. – С. 20.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Переяславський О. Українська збройна сила в наполеонівських війнах 1812 – 1814 рр. // Табор. – 1933. – Ч.19-20; 1934. – Ч. 21-23; 1935. – Ч. 25-26.

¹³⁰ Косик В. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918). – Л., 2004. – С. 12.

¹³¹ Абалихин Б. Отечественная война 1812 г. и украинское казачество... – С. 50.

¹³² Там само. – С. 54.

¹³³ Круглий стіл: Вероломство по плану. Чья победа? Лица или маски? // Родина. – 1992. – № 6-7. – С. 73; Абалихин Б. Отечественная война 1812 г. и украинское казачество... – С. 54; Його ж. 1812 год... – С. 105-108; Його ж. Историческое значение Малоярославецкого сражения // От Тарутина до Малоярославца: К 190-летию Малоярославецкого сражения / Сост. Котлякова Н. В., Назарян Е. А. – Калуга, 2002. – С. 134-135.

¹³⁴ Жомини Г. Политическая и военная жизнь Наполеона. – СПб., 1840. – Ч. 5. – С. 370.

¹³⁵ Там само. – С. 367-368.

¹³⁶ Ададуров В. Чи планував Наполеон відступити з Москву в Україну? (Критичний погляд на історіографію питання) // Наукові записки Національного університету “Острозька Академія”. Серія “Історичні науки”: Зб. наук. праць. – Острог, 2007. – Вип. 8. – С. 76-89; Його ж. “Наполеоніда” на Сході Європи... – С. 340-345; Безотосний В. Значение событий под Малоярославцем в 1812 году // От Тарутина до Малоярославца... – С. 137-140; Його ж. Разведка и планы сторон в 1812 г. – М., 2005. – С. 130-131; Його ж. Наполеоновские войны. – М., 2010. – С. 201-204; Попов А. Великая армия в России. Погоня за миражом. – Самара, 2002. – С. 290-291; Троицкий Н. Фельдмаршал Кутузов: мифы и факты. – М., 2002. – С. 260-261.

¹³⁷ Сарбей В. Національне відродження України. – К., 1999. – С. 64.

¹³⁸ Захарчук О. Так рождаються мифы. Наполеоноведение и современная постсоветская наука // Родина. – 2012. – № 6. – С. 25.

¹³⁹ Сарбей В. Вказ. праця. – С. 64.

¹⁴⁰ Внешняя политика России XIX и начала XX века. – М., 1963. – Т. 3. – С. 632, 638.

¹⁴¹ Захарчук О. Наполеон і Україна // КС. – 1995. – № 3. – С. 73-74, 76; Його ж. “Силова дипломатія” в зовнішньополітичній діяльності Наполеона Бонапарта. Дис. канд. іст. наук. – К., 2000. – С. 154-155; Гончар Б., Захарчук О. Наполеон і Україна // Діалог. Україна–Франція. Історія. Економіка. Політика. – К., 2002. – № 2. – С. 74; Його ж. Східна дипломатія Наполеона Бонапарта і Україна // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – К., 2005. – Вип. 6. – С. 363, 365-369, 374.

¹⁴² Сокольніцький М. “Исполнено по высочайшему повелению...”: Рапорт, поданный Наполеону начальником его контрразведки, польским генералом Михалом Сокольніцьким, с рекомендациями “О способах избавления Европы от влияния России...” / Сост., предисл., примеч. О. А. Яновского; Пер. с фр. В. А. Яновского. – Минск, 2003.

¹⁴³ Ададуров В. Народження одного історичного міту... // Там само. – С. 212-236; Його ж. Документ і його прочитання дослідником... // Там само. – С. 590-610.

¹⁴⁴ Захарчук О. Українська тема в записках польського генерала Міхала Сокольніцького // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – К., 2006. – Вип. 7. – С. 377-385.

¹⁴⁵ Сокольніцький М. Вказ. праця. – С. 80-85.

¹⁴⁶ Захарчук О. Наполеонознавство у дослідженні українських вчених // Матеріали III Міжнародного конгресу українських вчених “Українська історична наука на шляху творчого поступу”. – Луцьк, 2008. – Т. 3. – С. 486.

¹⁴⁷ Борисенко В. Курс української історії: З найдавніших часів до XX ст. – К., 1998. – С. 387; Турченко Ф., Мороко В. Історія України: кінець XVIII – початок XX. – К., 2000. – С. 20; Гордієнко В. Наполеон I Бонапарт // Довідник з історії України. – Львів, 2001. – С. 495; Реєнт О. Дипломатичні аспекти “східного питання” // Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001. – С. 279-280, 283-284; Його ж. Україна в імперську добу. – К., 2003. – С. 62-64, 67-68; Литвин В., Мордвінцев В., Слюсаренко А. Історія України. – К., 2002. – С. 298-300; Іваненко О. Українське козацтво в працях французьких авторів на межі XVIII – XIX ст. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 254-262; Ї ж. Політичні

та економічні передумови співробітництва Франції та України в культурній сфері // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 88; Шах Т. Україна в планах Наполеона // Мандрівець. – Тернопіль, 2006. – № 5. – С. 71-72; Філінюк А. Зовнішня політика Росії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 68-69; Філінюк А., Ігнат'єва Т. Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX століття). – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 92-93; Михальчук П., Куций І. Нова історія України. – Тернопіль, 2007. – Ч. 2. – С. 240; Горак В. Наполеоніда. Плани наполеонівської Франції щодо України та їхній крах // День, 2010. – № 90-91. – С. 8; Донік О. Україна у складі двох імперій (остання чверть XVIII – перша половина XIX ст.). – К., 2011. – С. 110; Його ж. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 року // Україна: хронологія розвитку. – К., 2011. – Т. 5. – С. 52; Кудряченко А. Украина в планах Наполеона в войне 1812 года // Вітчизняна війна 1812 року в контексті поступу всесвітньої історії: збірник наукових праць // Державна установа “Інститут всесвітньої історії НАН України”. – К., 2013. – С. 13-21; Лапатиєва Н. Роль Українського ополчення в Отечественной войне 1812 г // Там само. – С. 102; Черногор Я. Місце і роль українських козаків у війні 1812 р. // Там само. – С. 197; Латыш Ю. Украинские земли в составе Российской империи в конце XVIII – первой половине XIX вв. // История Украины: Учебник / Казьмирчук Г., Коцур А., Казьмирчук М. и др.; под ред. Г.Д. Казьмирчука. – К., 2013. – С. 273-274.

¹⁴⁸ Ададуров В. Юго-западные окраины Российской империи... – С. 369-397; Його ж. La creation d'un mythe ukrainien sur Napoléon dans les travaux d'Elle Borschak et le fonctionnement de ce mythe dans le discours historique en Ukraine // Attentes et sens autour de la presence du mythe de Napoléon aujourd'hui. – Ajaccio, 2012. – P. 97; Потрашков С. Тревожное время: юго-западные и южные окраины Российской империи накануне и в начальный период наполеоновского нашествия // Отечественная война 1812 года: Источники. Памятники. Проблемы. Мат. XV Международ. научн. конф. – Можайск, 2009. – С. 42; Захарчук О. Элементы мифологизации наполеоноведения в современной постсоветской науке // Наполеоновские войны на ментальных картах Европы: историческое сознание и литературные мифы. – М., 2011. – С. 73-87; Його ж. Так рождаются мифы // Там само. – С. 25-27, 29.

¹⁴⁹ Мицик Ю., Бажан О., Власов В. Історія України: Навч. посіб. – К., 2010. – С. 212.

¹⁵⁰ Там само. – С. 213. Ця ж інформація була розміщена авторами і в попередніх редакціях даних навчальних посібників (Мицик Ю.А. Історія України: Посіб. для вступників для вищих навчальних закладів. – К., 2001. – С. 16; Бажан О., Білоусько О., Власов В., Мицик Ю. Історія України: Навчальний посібник. – К., 2006. – С.243-244; Кульчицький С., Мицик Ю., Власов В. Історія України: Довідник для абітурієнтів та школярів загальноосвітніх навчальних закладів. – К., 2010. – С.211-212).

¹⁵¹ Захарчук О. Элементы мифологизации наполеоноведения... – С. 83.

¹⁵² Петровський В., Радченко Л., Семененко І. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. – Х., 2010. – С. 236.

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ Там само. Див. також Абаліхін Б. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. – С. 8.

¹⁵⁵ Петровський В. та ін. Вказ праця. – С. 236.

¹⁵⁶ Варварцев М. “Наполеоніда” // Енциклопедія історії України. – К., 2010. – Т. 7. – С. 170; Його ж. “Наполеоніда” // Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. – К., 2012. – Вип. 3. – С. 241.

¹⁵⁷ Там само.

¹⁵⁸ Його ж. Війна Франції та Росії у 1812 р. // Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. – К., 2009. – Вип. 1. – С. 132.

¹⁵⁹ Там само. – С. 133.

¹⁶⁰ Борщак І. Наполеон і Україна... – С. 71.

¹⁶¹ Див. Ададуров В. Документ і його прочитання дослідником... – С. 600, 607.

¹⁶² Сокольницький М. “Исполнено по высочайшему повелению...”. – С. 81. Див. також: Ададуров В. Юго-западные окраины Российской империи... – С. 395-396).

¹⁶³ Варварцев М. Наполеоніда... – С. 170.

¹⁶⁴ Гордієнко В. Вказ. Праця... – С. 495.

¹⁶⁵ Кривонос Р. Наполеон І // Політична енциклопедія. – К., 2011. – С. 476.

¹⁶⁶ Там само.

¹⁶⁷ Філінюк А. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації. – Кам’янець-Подільський, 2010. – С. 334.

¹⁶⁸ Мельников Є. Ілько Борщак як земляк, подвижник долі, провісник української духовності: монографія / Є. О. Мельников, В. П. Шкварець; за ред. В. П. Шкварця. – Миколаїв, 2012. – С. 8.

¹⁶⁹ Там само. – С. 96.

¹⁷⁰ Там само. – С. 96-97.

Олег Захарчук.

Вплив аматорських досліджень Ілька Борщака на праці наполеонознавців.

У статті проаналізовано історичні праці Ілька Борщака, присвячені проблемі “Наполеон та Україна”. Також виявлено низку фальсифікацій історичного матеріалу та поширення “версій” автора в науковій літературі.

Oleh Zakharchuk.

The influence of the amateur researches of Ilkj Borshchak on the works of the Napoleon experts.

The article deals with Ilko Borshchak’s works devoted to the problem “Napoleon and Ukraine”. Also a number of the falsifications of the historical material and the spread of “versions” of the author in the scientific literature is revealed.